

Принцип справедливості у філософії античних філософів

Шелевер Н. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Ужгородський національний університет
вул. Підгірна, 46, Ужгород, Україна
orcid.org/0000-0003-3641-4910
nataliya.shelever@uzhnu.edu.ua*

Ключові слова:

*справедливість, держава,
принцип справедливості,
античні філософи, несправед-
ливість.*

Справедливість – це правова категорія. В Україні питання справедливості є актуальним з огляду на те, що наша держава прагне стати членом Європейського Союзу, проводяться численні реформи. Питання справедливості в Україні порушують і філософи, і юристи, і політики. Нині ми є свідками несправедливості та свавілля в нашій державі. Основу розуміння принципу справедливості заклали такі античні філософи, як Сократ, Платон, Аристотель та Цицерон.

Автор поставив собі за мету дослідити принцип справедливості у філософії видатних античних філософів. Він аналізує міркування Сократа, Платона, Аристотеля та Цицерона. Сократ шукає справедливість і прагне до неї, закликає дотримуватися законів. Він є патріотом, бо шанує Батьківщину. На його думку, не можна чинити насильство над матір'ю, батьком, Батьківщиною. Люди мають бути мудрі і дотримуватися космічних законів. Справедливість потрібна всім. Сократ був несправедливо засуджений, але сприйняв це спокійно, хоча і мав змогу втекти із в'язниці, проте залишається в ній. Платон у своїй праці «Держава» досліджує справедливість, яка є нематеріальна, її не можна зруйнувати, бо це не річ. Для того, щоб бути душевно здоровим, треба мати справедливість у душі. Для Платона справедливим є те суспільство, де людина може реалізувати свої природні здібності. Не потрібно заважати працювати іншим. Аристотель свої погляди на рахунок справедливості висловив у «Нікомаховій етиці». Справедливість має служити суспільству. Для Аристотеля справедливість – це принцип, який регулює відносини між людьми щодо розподілу соціальних цінностей. Великий філософ виділив два види справедливості – це зрівняльна та розподільна. На думку Аристотеля, краще дотримуватися несправедливого закону, ніж не виконувати взагалі ніякий. Недотримання закону призводить до хаосу. Аристотель є прихильником приватної, а не колективної власності. Наслідком приватної власності є нерівність, яка дає змогу виявити щедрість. Цікаво Аристотель висловився і про «hubris» – несправедливість. Не можна принижувати гідність інших. А «hubris» характерна саме для нашої держави. Цицерон вважав, що в основі права лежить властива природі справедливість. На його думку, справедливість вимагає не шкодити іншим і не порушувати чужу власність. Справедливість є основою людського існування.

The principle of justice in the philosophy of ancient philosophers

Shelever N. V.

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Administrative, Financial and Informative Law

Uzhhorod National University

Podgornaya str., 46, Uzhhorod, Ukraine

orcid.org/0000-0003-3641-4910

nataliya.shelever@uzhnu.edu.ua

Key words:

justice, the state, the principle of justice, ancient philosophers, injustice.

Justice is a legal category. In Ukraine, the issue of justice is relevant given that our country seeks to become a member of the European Union, numerous reforms are underway. The issue of justice in Ukraine is raised by philosophers, lawyers and politicians. We are currently witnessing injustice and arbitrariness in our country. The basis for understanding the principle of justice was laid by such ancient philosophers as Socrates, Plato, Aristotle and Cicero.

The author set the goal of exploring the principle of justice in the philosophy of prominent ancient philosophers. She analyzes the reasoning of Socrates, Plato, Aristotle and Cicero. Socrates seeks justice and strives for it, he calls to obey the law. He is a patriot because he respects the Motherland. In his opinion, it is impossible to commit violence against mother, father, homeland. People must be wise and obey the laws of space. Everyone needs justice. Socrates was unjustly convicted, but he accepted it calmly, although he had the opportunity to escape from prison, but remains in it.

Plato in his work "The State" explores justice, which is intangible, it can not be destroyed, because it is not a thing. In order to be mentally healthy you need to have justice in your soul. For Plato, a society is fair where man can realize his natural abilities. No need to interfere with the work of others. Aristotle expressed his views on justice in "Nicomachean ethics". Justice must serve society. For Aristotle, justice is a principle that governs relations between people regarding the distribution of social values. The great philosopher singled out two types of justice – it is equalizing and distributive. According to Aristotle, it is better to follow an unjust law than to obey none at all. Failure to comply with the law leads to chaos. Aristotle is a supporter of private rather than collective property. The consequence of private property is inequality, which makes it possible to show generosity. Interestingly, Aristotle also spoke about "hubris" – injustice. The dignity of others must not be degraded. "Hubris" is typical for our state. Cicero believed that the basis of law is inherent justice. In his opinion, justice requires not harming others and not violating someone else's property. Justice is the basis of human existence.

Справедливість і будь-яка інша чеснота є мудрістю. Справедливі вчинки і взагалі усі вчинки, засновані на чесноті, прекрасні та гарні.

Сократ

Вступ. Справедливість – це моральна, правова та філософська категорія. На цьому етапі розвитку нашої держави це питання є особливо актуальним. Проведення судової реформи, прагнення України інтегруватися до європейської спільноти зумовлюють дослідження принципу справедливості. У наш час зростає значимість проблеми спра-

ведливості в Україні. Адже часто ми є свідками несправедливості та свавілля в державі. Тому завданням України є реальне втілення цієї важливої цінності в життя.

Аналіз останніх досліджень. Кожна людина хоч раз у житті вдається до категорії справедливості. Ми часто аналізуємо, чи є справедливим те чи інше явище. Тема справедливості у філософії античних філософів досліджувалася такими вченими, як О. Гришук, А. Козловський, В. Левкулич, А. Пашаєва, О. Скакун, В. Трубніков тощо.

Постановка завдання. Необхідним є глибший аналіз поглядів представників Афінівської школи

з метою кращого розуміння цього принципу та імплементації його у вітчизняне законодавство. Саме античні філософи велику увагу приділяли питанню справедливості. Вважаємо, що важливо показати, як висвітлювали проблему справедливості античні філософи, бо проблема справедливості не втратила своєї актуальності і в наш час. Питання справедливості цікавило таких найвідоміших представників Афінівської школи, як Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон.

Метою статті є дослідження принципу справедливості у філософії античних філософів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сократ прагне до справедливості, шукає її, переконує, що треба чинити справедливо, не допускати несправедливості. Не потрібно робити комусь зло, відповідати на зло злом. Саме Сократ найбільше приділяв увагу принципу справедливості серед усіх інших філософів античності. Правдивою є думка Сократа, що людина має дотримуватися законів, тобто виконувати те, що має виконувати, а не те, щоб вона хотіла.

Велику шану Сократ віддає Батьківщині. Хоча його і несправедливо засудили, але він приймає цю кару як належне і відмовляється від втечі з в'язниці. Сократ писав: «Отже, якщо ми, вважаючи це справедливим, вирішимо вкоротити тобі віку, а ти в міру своїх сил спробуєш заподіяти смерть нам, Законом, і Батьківщині і при цьому скажеш, що чиниш справедливо, ти, який воістину повинен дбати про чесноту! Отож ти, вважаючи себе за мудрого, не відаєш, що треба шанувати Батьківщину більше, ніж матір, більше ніж усіх предків, що вона над усе дорога, над усе священна, що вона посідає найвище місце в помислах богів і розумних людей, тому її треба шанувати, їй поступатися, їй коритися, коли вона розгнівана, більше, ніж батькові; треба або її переконати, або виконувати те, що вона повелить, навіть витерпіти смиренно її вирок – чи то тілесну кару, чи то кайдани, чи веління йти на війну, де на тебе чекають рани і смерть; все це треба робити, бо це все справедливе. І не можна ні ухилитися, ні відступати, ні залишати свого місця в лаві. І скрізь – і в бою, і в суді – треба виконувати те, що велить Держава і Батьківщина, а якщо ми не згідні з їхніми веліннями, можна переконати змінити їхню думку, але законним способом. Чинити ж насильство над матір'ю чи над батьком – це злочин супроти богів, а тим більший злочин – чинити насильство над Батьківщиною» [1, с. 21].

Отже, бачимо, як справедливо і мудро Сократ висловлюється про державу, про Батьківщину, про обов'язок захищати свій рідний край. Ці слова великого античного філософа є актуальними до цих пір. В основі побудови справедливої держави лежить саме така цінність, як справедливість. На

думку Сократа, людина має бути мудрою та дотримуватися космічних законів. Справедливість – це чеснота, яка потрібна кожній людині.

Для Платона головною темою є тема справедливості, яку досліджує в «Державі». Це є діалог про справедливість. Справедливість є нематеріальною. Тому її не можна зруйнувати, бо вона не річ. На думку Платона, справедливість, яку належить реалізувати в соціальній практиці, він трактує як вимогу, щоб кожен вільний громадянин займався тим, що визначено йому його природою. Цікавою є думка Платона про те, що справедливість має бути в душі. Тоді вона стає основою душевного здоров'я людини.

В. Трубніков та О. Скакун зазначають: «З погляду Платона, справедливе суспільство – те, в якому кожна людина повною мірою реалізує дані йому від природи здібності. Правитель, або правитель-філософ, від природи наділений здатністю мислити, знає, що таке справедливість і як її досягти. Його завданням є розподіл функцій у державі на основі принципу справедливості, визначення з його допомогою місця в суспільстві звичайної людини, природа якої не дає їй змогу самостійно зрозуміти своє істинне призначення. Платон, конструюючи ідеальну справедливу державу, виходив із доцільності, яка, за його уявленнями, існує між космосом загалом, державою і окремою людською душею. Справедливість полягає в тому, щоб кожен початок займався своєю справою і не втручався в чужі справи. Справедливість вимагає ієрархічної співвідповідності цих елементів в ім'я цілого: здатність міркувати личить пануючому початку, іншому – бути озброєним захистом, підкоряючись першому; обидва ці складові частини керують початком жадаючим, який «по своїй природі жадає багатства». Платон пов'язав справедливість із громадським порядком. Він вважав, що закони природи не можуть механічно переноситися на людське суспільство. Ідеальним громадським порядком Платон вважав винайдене ним суспільство, розділене на три касты: філософів (пануюча каста), воїнів і хліборобів із ремісниками» [2, с. 14].

А. Пашаєва справедливо зазначає: «Згідно з Платоном, справедливість – така чеснота, коли кожен виконує свою роботу, природно, не втручаючись і не заважаючи роботі інших. Будь-яка людина в певній мірі має виконувати роботу, яка їй стосується. Платон пов'язує сутність справедливості з вчинками людини і заявляє, що будь-яка справа справедливої людини є справедливою і не може виходити із цих рамок. Тут почуття і досвід стоять на другому плані і, якщо моральні та інші питання зараховувати до практики, то це буде означати обмеження цінності права. Право будучи багатогалузевою, прозорою і абстракт-

тною наукою, аналізує всі ці обмеження на основі доказів і контролює інші науки (крім філософії). Головний доказ абстрактності права в тому, що безсильне його порівняння з іншими науками, тому що ці науки за якомось критерієм відчувують необхідність у праві. Інший аспект полягає в тому, що справедливість, крім чесноти, є ідея, і це така ідея, яку можна отримати тільки на основі філософсько-правових доктрин. Суспільні науки можуть показати практичну сторону справедливості, але не здатні аналізувати сутність і причини її виникнення, бо аналіз цих питань, пов'язаних із дійсністю, має бути досліджений саме у філософії» [3, с. 42].

Свої погляди на справедливість Аристотель висловив у «Нікомаховій етиці». Для Аристотеля справедливість є зрівнювання власного інтересу з інтересами інших. Завданням справедливості є служіння суспільству. Аристотель підтримував і Платона, і Сократа. Якщо закон порушується, то це є злочин. На погляд Аристотеля, «вчинки, узгоджені із справедливістю та протилежні їй, можуть бути двох різновидів: вони можуть торкатися однієї особи, або цілого суспільства. Та, людина, яка вчиняє перелюбодійство та наносить побої, діє несправедливо щодо однієї визначеної особи, а людина, яка ухиляється від відбування військової повинності, вчиняє несправедливо щодо всього суспільства» [4, с. 103].

Для Аристотеля справедливість – це принцип, який регулює відносини між людьми щодо розподілу соціальних цінностей. Давньогрецький філософ вказує на відмінності між справедливістю і несправедливістю. Аристотель вважав, що справедливість – це відплата кожному за його заслуги. Несправедливість – це свавілля, яке порушує права людини. Будь-які об'єктивні рішення є справедливими. Несправедливим є перекладання на інших власних обов'язків та отримання благ за рахунок інших.

Аристотель виділяє два види справедливості – це зрівняльна та розподільна.

В. Левкулич зазначає: «Критерієм зрівняльної справедливості, на думку Аристотеля, є «арифметична рівність», що передбачає відплату рівним за рівне – при її застосуванні відбувається «рівняння того, що складає предмет обміну». З усіма особами в цьому випадку поведуться як із рівними в усьому, за винятком того, що розрізняють тих, хто вчинив кривду, й тих, хто її зазнав. Зрівняльна справедливість регулює особисті відносини індивідів в основному майнового характеру, тобто галузю її застосування є сфера цивільно-правових угод, товарного обміну (купівля-продаж, застава, задаток). До сфери дії зрівняльної справедливості Аристотель також зараховував діяльність судді, на

підставі рішень якого відшкодовується заподіяна шкода або призначається покарання за скоєний злочин. Цей різновид справедливості розглядається як галузь еквівалентних відносин, де закон визнає рівними усіх, де рівним відплачується за рівне, незалежно від здібностей або недоліків особи, що стосується рівною мірою як особистості правопорушника, так і потерпілого.

У зрівняльній справедливості Аристотель виділяв справедливість як відповідність закону (справедливим є те, що наказує закон) та справедливість у взаємовідносинах осіб (люди прагнуть мати рівне), тобто справедливість виявляється в рівності прав та обов'язків.

Сутність розподільчої справедливості полягає в розподілі благ згідно з чеснотами та якостями осіб. Критерієм розподільчої справедливості є «геометрична рівність», яка означає розподіл загальних благ пропорційно внескам членів суспільства» [5].

Аристотель вважав, що закони можуть бути несправедливими, але уже краще виконувати такий закон, ніж чинити всупереч закону, оскільки це призведе до хаосу і наслідки будуть значно гірші. Отже, як бачимо, Аристотель уже в ті часи вважав, що менша шкода буде в разі виконання так званого «недосконалого» закону, ніж недотримання взагалі ніякого.

Аристотель є прихильником приватної власності, оскільки колективна власність породжує бідність, а приватна – багатство. Завдяки приватній власності з'являється нерівність, яка дає змогу виявити особі до інших осіб щедрість, поділитися своїм достатком. Проте мають бути розумні межі. Це стосується і нерівності. Велике розшарування у суспільстві є небезпечним. Для прикладу маємо сучасну Україну. Велике розшарування на багатих і бідних породжує незадоволення в суспільстві, правовий нігілізм, міграцію в інші країни для пошуку кращого життя.

В. Трубніков та О. Скакун стверджують, що «таким чином, вказує Аристотель, справедливість є найдосконалішою чеснотою, а в ній немов поєднуються всі інші чесноти. Але справедливість виражається, перш за все, у відносинах до інших людей. Тому початковим принципом справедливості є принцип рівності. Несправедливість же виявляється в нерівності, коли люди наділяють себе більше, ніж інших, різними добрими речами тощо, тобто «справедливість є якась середина між надмірністю і нестачею». Люди самі неоднакові і діють у різних умовах. Тому чисто формальне виконання принципу рівності не завжди може бути справедливим. Внаслідок цього Аристотель вводить додатковий принцип – принцип пропорційності: «Якщо справедливе – це рівне, то пропорційно рівне також буде справедливим». Пропорційна рівність полягає в тому, що той, хто має

велике майно, робить великий внесок, а хто має мале – малий внесок; багато має той, хто попрацював більше, ніж той, хто попрацював менше, і т. ін. Одним словом, суспільне життя тримається справедливістю, і справедливість – це пропорційність. Природна ж справедливість (пропорційна) полягає в тому, що ліва рука, по справедливості, робить менше, ніж права, дитина – менше, ніж дорослий і т. ін. Правда, як Аристотель, так і інші мислителі, розумів, що державні закони самі по собі можуть бути недосконалими, несправедливими, але вони вважали, що краще виконувати недосконалі закони, ніж жити без законів – у такому випадку в суспільстві наступить хаос, анархія» [2, с. 15].

Я. Блоха зазначає: «Сократ прагнув довести існування єдиного й загального принципу справедливості, пов'язував його з моральністю та знанням; на думку філософа, несправедливість неприродна, оскільки є плодом незнання і помилок, у той час як Платон і Аристотель у своїх концепціях спиралися на визнання нерівності як основи принципу справедливості. Вони вважали, що кожна річ або людина мають свою власну, відповідну сферу діяльності і вплив, переступити які несправедливо, а деякі люди з огляду на свій характер і схильності, мають більш широкі можливості, ніж інші.

Таким чином, Сократ, Платон та Аристотель, характеризуючи принцип справедливості, пов'язуючи його з такими поняттями, як мудрість, краса, гармонія, і пропускаючи його через проблеми рівності, нерівності, держави, права, політики, створювали теоретичні передумови для розвитку подальших суджень про справедливість» [6, с. 86].

На думку М. Костицького та Н. Кушакової-Костицької, «вчення про справедливість, закон та державу з позицій природного права дуже ґрунтовно розробив Цицерон. В основі права, вказував він, лежить властива природі справедливість. Причому справедливість ця розуміється як вічна, незмінна і невід'ємна властивість як природи загалом, так і людської природи. Отже, під «природою» як джерелом справедливості і права (права за природою) у вченні Цицерона маються на увазі весь космос, весь навколишній (фізичний і соціальний) світ людини, форми людського спілкування і співжиття, а також саме людське буття, що охоплює її тіло і душу, зовнішнє і внутрішнє життя. Саме Цицерону належить ідея «*humanitas*» – людяності, гуманності і гуманізму. (Мислителі Відродження починали з цієї ідеї і розвивали її). Всій цій «природі» (з огляду на її божественне начало властиві розум і відповідність закону, певний порядок). Зміст справедливості Цицерон бачить у тому, що вона віддає

кожному своє і зберігає рівність між ними. Тут йдеться саме про правову рівність, а не про зрівнювання майнового стану людей. Справедливість, згідно з Цицероном, вимагає не шкодити іншим і не порушувати чужу власність. Перша вимога справедливості, вважав мислитель, полягає в тому, щоб ніхто нікому не шкодив, якщо тільки не буде спровокований на це несправедливістю, а потім, щоб усі користувалися спільною власністю як спільною, а приватною – як своєю» (цитуються за М. Костицьким та Н. Кушаковою-Костицькою) [7, с. 14–15].

На думку регента-професора Університетської системи штату Меріленд, директора Центру міжнародного та порівняльного права (Університет Балтимора, США) М. Селлерза, «філософи з часів Аристотеля та Цицерона стверджували *верховенство права* («*legum imperium*») як головну гарантію практичної справедливості. «Верховенство права, а не людей» (якщо точніше) вимагає критерію поза людською волею для захисту суб'єктів особи. Цицеронів критерій розумності проводить традиційне розмежування між «верховенством права», яке враховує цей зовнішній критерій легітимності, і «верховенством людини», яке його не враховує. Це не означає, що право має ігнорувати емоції, а радше що право має включати людські емоції та спрямовувати їх на досягнення відповідних цілей, які охоплюють розбудову і утвердження справедливості в суспільстві. Верховенство права, як зазначають Аристотель, Цицерон та засновники сучасного конституціоналізму, передбачає постійне слідування вказівкам розуму та справедливості у правотворчості, інтерпретації та застосуванні права» [8, с. 212].

Цікавою є думка Аристотеля про «*hubris*». У своїй праці «Про чесноти та пороки» Аристотель пише: «*Hubris* це несправедливість, яка полягає в тому, що людина отримує задоволення для себе, принижуючи тим самим гідність інших» [9]. Наразі ми є свідками несправедливих заробітних плат, коли, для прикладу, деякі чиновники отримують заробітну плату в півмільйона гривень, а інші держслужбовці – п'ять тисяч гривень. Те саме маємо з пенсіями, що породжує незадоволеність у суспільстві, правовий нігілізм, трудову міграцію тощо. На наш погляд, це і є «*hubris*».

Висновки. Вищою цінністю юриспруденції є справедливість. Вважаємо, що справедливість – це, насамперед, чесність, добросовісність. Це категорія, яка цікавила античних мислителів і становить основу людського існування. Великий вплив на розвиток правової думки щодо справедливості мають вчення Платона, Аристотеля, Цицерона та Сократа. Для Платона справедливим є те суспільство, де кожна людина

може проявити свої природні здібності. Аристотель виділив порівнювальну і розподільну справедливість. Для нього справедливість – найдосконаліша чеснота, і суть її полягає у відносинах до інших людей. Влучною є думка Цицерона про те, що не треба завдавати шкоду іншим, не зазіхати на чужу власність. Це є вимога справедливості. Сократ шукає справедливість і прагне до неї, закликає дотримуватися законів. Саме античні філософи зробили великий внесок у розвиток вчення про принцип справедливості, заклали основу для його розуміння та основи для сучасних концепцій справедливості.

В. Левкулич влучно зазначає: «Отже, вирішення проблеми справедливості в античній філософії включає в себе такі моменти:

– формується уявлення, що рівність між людьми є не абсолютною, а відносною: цю ідею

дуже добре ілюструє принцип Аристотеля «рівне для рівних» (і, навпаки, «нерівне для нерівних»). Тому соціальна справедливість визначається як вимога кожному займатися своїми справами, відповідно до природних талантів;

– справедливість розглядається дещо натуралістично, робиться наголос на її об'єктивній природі та суспільно-договірному походженні;

– античні мислителі оцінюють соціальну дійсність із позицій збереження і змін, а саму справедливість визначають як мистецтво розподілу між членами суспільства життєвих благ. Також справедливість розглядається як відповідність між соціальним становищем громадян і їхніми практичними діями, між діянням і відплатою, між працею і винагородою, між правами і обов'язками людей, їхніми заслугами і визнанням цих заслуг суспільством, між злочином і покаранням» [5].

Література

1. Платон. Діалоги. Київ : Основи, 1999. 395 с.
2. Трубніков В.М., Скакун О.Є. Принцип справедливості з позиції філософії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2015. Випуск 20. С. 13–20.
3. Пашаева А. Философский и правовой анализ понятия «справедливость» в философии права. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 1. С. 40–46.
4. Аристотель. Никомахова етика. Соч. в 4-х т. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. С. 53–293.
5. Левкулич В. Справедливість в концепціях мислителів античності. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10160/1/%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%95%D0%94%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%AF%D0%A5%20%D0%9C%D0%98%D0%A1%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%86%D0%92%20%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf> (дата звернення: 07.09.2020).
6. Блоха Я.Є. Принцип справедливості у філософії Платона та Аристотеля. *Філософські обрії*. 2016. № 36. С. 79–86.
7. Костицький М.В., Кушакова-Костицька Н.В. Справедливість як засіб і ціль у виправленні та ресоціалізації засуджених: філософське осмислення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2 (15-16). С. 11–24.
8. Селлерз М. Право, розум та емоції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1-2. С. 209–228.
9. Aristotle. On Virtue and Vices / Trans. by H. Rackham). The Athenian Constitution. The Eudemian Ethics. On Virtue and Vices. Camb. (Mass.), 1938. P. 499.

References

1. Platon. (1999). Dialoghy [Dialogues]. Kyiv: Osnovy. 395 s. [in Ukrainian].
2. Trubnikov V.M., Skakun O.Ye. (2015). Prynysyp spravedlyvosti z pozytsii filosofii [The principle of justice from the standpoint of philosophy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia «PRAVO»* [Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazina], no. 20, 13–20. [in Ukrainian].
3. Pashaeva A. Fylosofskiy y pravovoi analizy poniatyia «spravedlyvost» v fylosofyy prava [Philosophical and legal analysis of the concept of «justice» in the philosophy of law]. *Yurydychnyi visnyk* [Legal Bulletin]. Povitryane i kosmichne pravo. 2016. № 1. S. 40–46. [in Ukrainian]. (2020, August, 19).
4. Aristotel. (1983). Nikomakhovaia etika [Nicomachean ethics]. Moskva: Mysl. S. 53–293. [in Russian].
5. Levkulych V. Spravedlyvist v kontseptsiiakh myslyteliv antychnosti. [Justice in the concepts of thinkers of antiquity]. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10160/1/%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%95%D0%94%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%AF%D0%A5%20%D0%9C%D0%98%D0%A1%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%86%D0%92%20%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf>

- [%D0%95%D0%9B%D0%86%D0%92%20%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf>](#) [in Ukrainian]. (2020, September, 07).
6. Blokha, Ya.Ie. (2016). Pryntsyp spravedyvosti u filosofii Platona ta Aristotelia [The principle of justice in the philosophy of Plato and Aristotle]. *Filosofski obrii*. [Philosophical horizons], no. 36, 79-86. [in Ukrainian].
  7. Kostytskyi, M.V., Kushakova-Kostytska, N.V. (2018). Spravedlyvist yak zasib i tsil u vypravlenni ta resotsializatsii zasudzhennykh: filosofske osmyslennia [Justice as a means and an end in correction and resocialization of convicts: philosophical comprehension]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*. [Philosophical and methodological problems of law], no. 1-2 (15-16), 11–24. [in Ukrainian].
  8. Sellerz, M. (2014). Pravo, rozum ta emotsii [Right, mind and emotions]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. [Philosophy of law and general theory of law], no. 1-2/2014, 209–228. [in Ukrainian].
  9. Aristotle (1938). *On Virtue and Vices* / Trans. by H. Rackham). The Athenian Constitution. The Eudemian Ethics. On Virtue and Vices. Camb. (Mass.). P. 499. [in English].